

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

ГУК А.

Copyright © 2013

Проблема бар'єрів в психологічній науці почала вивчатись в кінці XIX на початку XX століття. Ця потреба була пов'язана з пошуком шляхів підвищення конструктивності й ефективності цілеспрямованої предметної діяльності й вчинковості особистості, а також із знаходженням способів збереження (відновлення) її душевного здоров'я, самореалізаційного вдосконалення тощо.

Відтак вагомим завданням соціогуманітарної науки нині є вивчення афективного світу сучасної молоді, яка прагне особистісно та професійно самовизначитися. У зв'язку з цим, ситуації вибору майбутнього життєвого шляху та бажаної професії стають сьогодні актуальним предметом вивчення. Під час підготовки молоді до самотійного життя виникають різні перешкоди, що можуть проблемно позначитися на їхньому внутрішньому світі.

Відомі вітчизняні та зарубіжні дослідники, які вивчали питання підготовки молоді до вибору професії (Сахаров, Г.В. Карпенко, В.М. Васильков, О.Є. Голомшток), подекуди не враховували його із проблемами можливого внутрішнього конфлікту, який може бути наявний нарівні психологічних бар'єрів. Водночас нині дуже часто досліджуються психологічні бар'єри у зв'язку із інноваційними процесами в освіті, творчою діяльністю і, зокрема, педагогічною творчістю (Р.М. Грановська, Л.О. Коростильова, Ю.С. Крижанська).

Зауважимо, що дослідження проблеми психологічних бар'єрів в діяльності соціопрцівників треба поєднувати з розглядом ще таких явищ як стрес, фрустрація, конфлікт, криза, психічне напруження, тривога та ін. Хоча виконані за цими напрямками окремі дотичні дослідження (А.В. Карпов, Д.О. Леонтьєв, А.К. Маркова), відкривають можливість системного підходу до пізнання проблеми психологічних бар'єрів у професійному самовизначенні особистості соціального працівника [1–7].

Узагальнення цих та інших даних засвідчило, що психологічні бар'єри розглядаються з самих різних позицій. Так, у контексті загальнопсихологічному, бар'єри класифікуються як смислові, емоційні, когнітивні, тактичні. У діяльнісному підході виділяються дві групи бар'єрів: мотиваційні й операційні, котрі, зі свого боку, виявляються в когнітивній, афективній і поведінковій сферах особистості [8; 9; 10].

Незважаючи на професійні здобутки відомих учених, сьогодні поза увагою залишаються процеси виникнення психологічних бар'єрів у професійному самовизначенні соціальних працівників, структура цих процесів і генеза їх становлення. Недостатня розробленість зазначених питань в контексті професійного самовизначення особистості соціального працівника та їх значущість для нашого сьогодення визначили вибір теми магістерського дослідження “Роль психологічних бар'єрів у професійному самовизначенні соціальних працівників”.

Мета дослідження: полягає в тому, щоб дослідити закономірності, структуру, механізми та особливості прояву психологічних бар'єрів під час професійного самовизначення особистості соціального працівника.

Об'єктом дослідження є: професійне самовизначення особистості соціального працівника, а **предметом** – вивчення психологічних бар'єрів, що виникають у їхньому професійному самовизначенні.

Методологічними засадами дослідження є такі підходи: системний (В.О. Ганзен, Е.Г. Юдін, А. Массанов), діяльнісний (О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.), особистісний (К. А. Абульханова-Славська, С.Д. Максименко), а також теоретичні підходи відносно професійного самовизначення особистості (М.М. Захаров, А.В. Карпов, Є.О. Климов, І.С. Кон, Г.С. Костюк).

Методи дослідження. У роботі використовуються комплекс таких методів дослідження: констатуючий та формуючий експерименти; аналіз літературних джерел, методи збору емпіричних даних (бесіди, самозвіти), тестові методики, методи обробки та інтерпретації даних (математичні методи статистичної обробки даних).

У процесі дослідження **висновуємо:**

1. Психологічний бар'єр – це така перешкода у психічній діяльності особистості, що зумовлена як внутрішніми особливостями, так і зовнішніми факторами на шляху досягнення мети цієї діяльності. Здебільшого психологічний бар'єр знаходить відображення на рівні психоемоційних станів людини, які характеризуються напруженням, фрустрацією, невизначеністю, стресовістю.

2. Формовияви психологічного бар'єру пов'язані із мотиваційно напруженим психічним станом, котрий виникає перед виконанням особою діяльності, або під час її здійснення. У першому випадку бар'єр блокує початок діяльності, у другому – призупиняє чи загалом зупиняє її. На відміну від інших несприятливих для діяльності афективних і вольових станів, бар'єр, завдяки високій психоенергетичній інтенсивності, блокує виконання бажаної діяльності, окремих учинкових дій. Ознаками психологічного бар'єра є переживання сумніву, невпевненості, невизначеності, стресу, страху та ін. Причини, що викликали бар'єр, можуть повно не усвідомлюватися особистістю, властивості і риси якої постають як внутрішні передумови виникнення психологічних бар'єрів [11; 12].

3. Переважання мотиваційного, когнітивного, емоційного або вольового регулятора поведінки у створенні психологічного бар'єру визначає його тип, що визначається навантаженням на той чи інший регулятор поведінки, який спричиняє дію цього бар'єра. У зв'язку з цим розрізняють мотиваційні, когнітивні, емоційні та вольові типи психологічних бар'єрів у професійній діяльності особистості соціального працівника.

4. Головними причинами, що ініціюють виникнення ускладнень у професійному самовизначенні соціального працівника, є такі: його недостатня внутрішня мотивація до професійного самовизначення; неготовність чи неспроможність зрозуміти умови самореалізування; недостатня поінформованість стосовно шляхів і способів

досягнення професійної майстерності; труднощі із забезпеченням автономності під час перебігу професійного самовизначення; перепони, що виникають на шляху прийняття відповідальних рішень щодо виконання дій із планування кар'єрного зростання, психоемоційного регулювання професійного повсякдення, рефлексування успішності соціального самовизначення працівника та ін.

5. У професійному самовизначенні соціальних працівників домінують ускладнення, що діють як своєрідні бар'єри: переживання емоційних реакцій у критичних ситуаціях (тривога, стрес, фрустрація, страх та ін.); труднощі комунікативного характеру (ускладнення спілкування з клієнтами, конфлікти). Загалом назване самовизначення охоплює суб'єктивні чинники та об'єктивні фактори й умови, що стимулюють виникнення психологічних бар'єрів. Серед факторів тут важливе місце посідають висока відповідальність за здійснений вибір, брак профорієнтаційної інформації, вплив довкілля, невизначеність із професійними намірами тощо [8; 9].

Професійне самовизначення соціальних працівників вивчається у кількох контекстах: а) як процес самосвідомості й аспект особистісного самоствердження; б) як особлива діяльність, що має цілі та зміст відповідно до різних вікових періодів; в) як найбільш значущий компонент професійного розвитку особистості; г) як критерій одного з етапів даного процесу; д) як найважливіший період життєвого шляху; е) як рушійна сила психодуховного розвитку зрілої особистості.

Зовнішніми першопричинами професійного самовизначення соціальних працівників є об'єктивні умови вибору професії, до яких відносяться стан ринку праці, соціально-політична ситуація в країні, матеріальні можливості батьків, умови праці тощо. Його внутрішні детермінанти – це перш за все суб'єктивні умови вибору професії, до яких відносяться інтереси, схильності, здібності особи, її загальний рівень психологічної готовності до вибору професії, ступінь усвідомлення свого покликання, вміння повно задіяти власні екзистенційні ресурси на різних етапах професійного становлення.

8. Подолання психологічного бар'єра у професійному самовизначенні може здійснюватися завдяки різним стратегіям поведінки: а) мобілізації внутрішніх ресурсів для його подолання; б) відстрочки виконання дії для більш ґрунтовної підготовки; в) відмови від дії, або зміна мети, що робить подолання бар'єру вже не актуальним. Неможливість подолати або усунути вказаний бар'єр призводить до фрустрації, емоційної нестабільності, психологічного виснаження. У цьому стані особистість здатна повторно вдаватися до дій, спрямованих на подолання бар'єру і вихід на позитивну програму проектування власного професійного шляху.

9. Визначено, що професійне самовизначення розглядається як своєрідна внутрішня психічна діяльність особистості, мета якої полягає в досягненні покликання, а мотивом є самореалізація, тоді як дії та операції спрямовані на визначення особистістю своєї професійної придатності. Саме на основі цього відбувається прийняття соціальним працівником рішення стосовно свого професійного майбутнього. Загалом структура його професійного самовизначення містить у собі: а) операційний компонент – мисленнєві стратегії; б) когнітивний компонент – знання, досвід; в) регулятивно-особистісний – спрямованість, емоції та волю.

1. Бурганова И. Ф. Психологические барьеры в интеллектуальном творчестве : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология, история психологии” / И. Ф. Бурганова. – Казань, 1999. – 18 с.

2. Василевская С. Формирование профессионального самоопределения / С. Василевская, Т. Болдова, Г. Иноземцева [та ін.] // Поволжский межрегиональный учебный центр. [Электронный ресурс]. – Саратов, 2004. – Режим доступа : <http://www.pmuc.ru/journal/number14/vasilevskaya.htm>. – Название с экрана.

3. Васильков В. М. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах / В. М. Васильков // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 59-66.

4. Вербицкая Т. И. Педагогические условия преодоления психологических барьеров у студентов в процессе обучения иностранному языку : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Т. И. Вербицкая. – Калининград, 2003. – 21 с.

5. Гарач Н. Р. Становлення особистісного самовизначення старшокласника : прийоми активізації / Н. Р. Гарач // Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименко. – К., 2000. – Вип. 20. – Ч. 1. – С. 95 – 100.

6. Гинсбург М. Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М. Р. Гинсбург // Вопросы психологии. – 1988. – № 2. – С. 19 – 26.

7. Дубчак Г.М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у вузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “загальна психологія, історія психології” / Г.М. Дубчак. — Чернівці : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2000. — 19 с.

8. Массанов А. В. До проблеми вибору професії / А. В. Массанов // Наука і освіта. – 2001. – № 6. – С. 40–41.

9. Массанов А. В. Гендерний аспект зв'язи креативності і психологічних бар'єрів личности / А. В. Массанов // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського : зб. наук. праць. – Одеса, 2005. – Спец.вип. – С.30–34.

10. Парыгин Б.Д. Психологический барьер и его природа / Б.Д. Парыгин // Социальная психология и философия. – Вып 3. – Л. : Изд-во ЛГПИ им. Герцена, 1975. – 176 с.

11. Подьмов Н. А. Психологические барьеры в профессиональной деятельности учителя : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Николай Анатольевич Подьмов. – М., 1999. – 390 с.

12. Радченко О.Б. Психологічні бар'єри, що виявляються у директорів шкіл на шляху опанування професією менеджера / О.Б. Радченко [Електронний ресурс]. – 2004. Режим доступу : <http://www.rapdon.org.ua/>.